

De Vlaamse ervaringen

Celien Stevens, verbonden aan KADOC-KU Leuven (Documentatie- en onderzoekscentrum voor cultuur, religie en samenleving), vertelt over de ervaringen in Vlaanderen, waar vanaf 2021 met behulp van Faro-subsidies nauw is samengewerkt tussen museum en wetenschap, onder meer door het opzetten van zes proeftuinen, die op Faro-leest geschroeid werden.

Inmiddels is de eerste fase van deze Vlaamse aanpak voorbij, kunnen er conclusies getrokken worden en wordt er een landelijk dienstverleningscentrum tot stand gebracht om de ontwikkeling met betrekking tot erfgoed & zorg verder te brengen. We volgen haar verhaal aan de hand van haar powerpoint-presentatie. Deze kan je [via deze link](#) in beeld krijgen.

Slide 1 – Zorgzaam erfgoed

In 2021 werden er door de Vlaamse Overheid subsidies toegekend voor het erfgoedproject **Zorgzaam (met) Erfgoed**, een initiatief van Museum Dr. Guislain (Gent) en KADOC-KU Leuven (Leuven). Vanaf oktober van dat jaar zijn we officieel van start gegaan met de uitwerking hiervan en hebben het met succes kunnen beëindigen in december 2023. Al betekende dit niet het einde van de inhoudelijke werking dat centraal stond in het project, maar daarover later meer.

Slide 2 - Samenwerking tussen archief en museum

- KADOC-KU Leuven
- Museum Dr. Guislain

→ Twee medewerkers

toelichting

Zoals ik net al liet vallen, was dit project een initiatief en dus ook een samenwerking van twee verschillende organisaties. Enerzijds **Museum Dr. Guislain**, een museum over de geschiedenis van psychiatrie in Gent, die ook een eigen werking hebben rond welzijnsgericht erfgoed- en cultuurwerk. Anderzijds **KADOC-KU Leuven**, een documentatie- en onderzoekscentrum voor alles wat op het snijvlak ligt tussen religie, cultuur en samenleving. In de Vlaamse context hoort het thema 'zorg' daar vaak zeker ook bij.

Ikzelf werd vanuit KADOC aangesteld als projectmedewerker voor **Zorgzaam (met) Erfgoed**, en dan was er nog collega Diederick Nuyttens als medewerker vanuit Museum Dr. Guislain.

Slide 3 - Dubbel Doel

- Zorg voor erfgoed
- Erfgoed voor zorg

toelichting

De samenwerking tussen KADOC en Museum dr. Guislain weerspiegelt het **dubbel doel** van het project Zorgzaam (met) Erfgoed:

- Advies verlenen over hoe je als niet-cultureelerfgoed instelling kan zorgdragen voor je eigen collectie, en hoe of onder welke voorwaarden die bijvoorbeeld kunnen worden ontsloten voor onderzoek.
- Ook de zorg- en welzijnsorganisaties sensibiliseren over welke waarde dat erfgoed voor hun persoonlijk kan hebben; hoe het de eigen identiteit kan versterken of hoe het zelf binnen de eigen werking kunnen inzetten.

Slide 4 - ZORGZAAM (MET) ERFGOED

- Coördinatie: KADOC-KU Leuven en Museum Dr. Guislain
- Breed aantal **partners** in stuur- en klankbordgroepen (erfgoed, zorg, onderzoek, onderwijs)
- Over **divers erfgoed** (archieef, objecten, publicaties, immaterieel)
- **Timing: 2021-2023**
- **3 fasen:**
 - I. Identificatie (2021-2022)
 - II. Kennis- en expertiseopbouw (2021-2023)
 - III. Kennis- en expertisedeling (najaar 2023)

toelichting

Deze slide is gedeeltelijk herhaling van wat ik zonet al verteld heb.

Naast de hoofdpartners **KADOC** en **Museum Dr. Guislain** hebben we steeds ook samengewerkt en advies gekregen van een breed aantal partners uit diverse sectoren uit het veld van erfgoed, zorg, onderzoek en onderwijs (hoger onderwijs).

Tijdens het project hebben we per traject steeds gewerkt rond **verschillende vormen van erfgoed** om een zo breed mogelijke expertise te kunnen opdoen.

Het project was opgedeeld in **drie fasen**:

1. Identificatiefase in het eerste project: opsporen en in kaart brengen van erfgoedcollecties rond zorg en welzijn, alsook in kaart brengen van de noden van het veld.
2. Kennis- en expertiseopbouw is verdeeld over de eerste twee projectfasen met de uitwerking van zes proeftuinen in samenwerking met verschillende zorg- en welzijnsorganisaties om het veld beter te begrijpen (noden, uitdagingen, potentieel).

3. Een laatste fase om de opgedane kennis en expertise te bundelen in een draaiboek en dit te bespreken en te finaliseren samen met verschillende partners uit de erfgoed-, zorg-, onderzoeks- en onderwijswereld.

Slide 5: FASE 1: identificatie

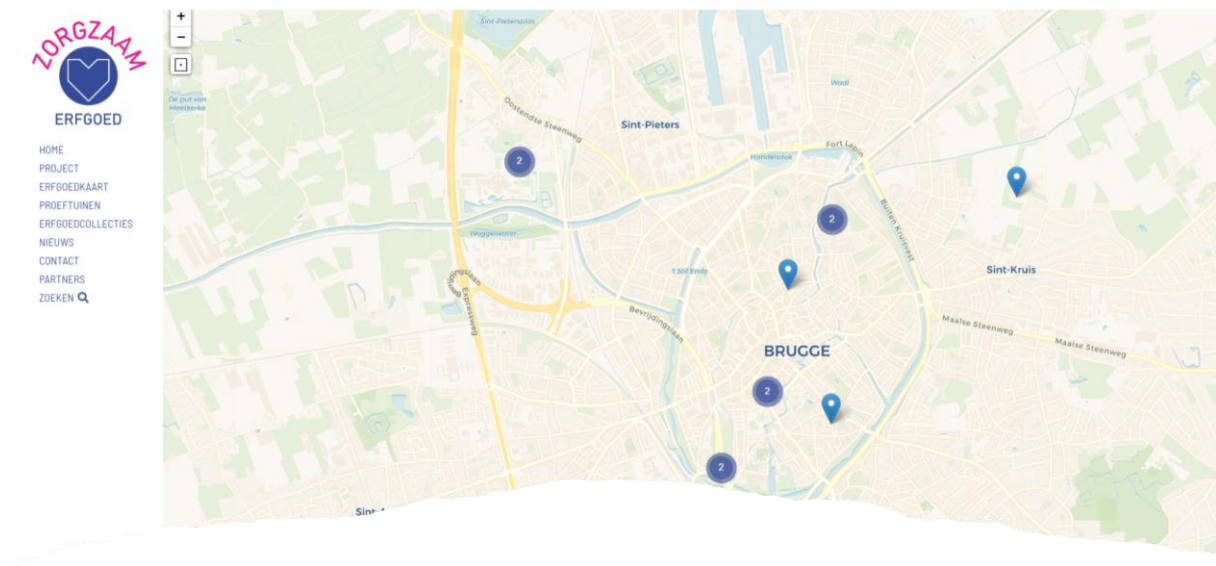
De eerste fase van het project bestond erin om **erfgoedcollecties rond en van 'zorg' op te sporen in de vier pilootregio's**.

Dit deden we aan de hand van geregistreerde collecties, terug te vinden via onder andere publicaties en databanken.

We stuurden daarnaast ook een enquête uit naar een 200-tal zorgorganisaties om "nieuwe" collecties op het spoor te komen, en we polsten daarbij ook al wat naar de noden die zij hadden.

In totaal hebben we nu zo'n **65 collecties** kunnen toevoegen aan onze erfgoedkaart, te bekijken op de website www.zorgerfgoed.be.

Het is de bedoeling om de komende jaren deze **screening verder uit te breiden** over heel Vlaanderen. Dat zullen we stelselmatig doen door ons jaarlijks te focussen op een andere provincie. We willen daarbij nauw samenwerken met lokale spelers op vlak van erfgoed (zoals erfgoedcellen) en ook zorg. We zoeken nog naar een betere manier om zoveel mogelijk mensen en organisaties te bereiken. Zodat we op een meer diepgaande manier de collecties en hun inhoud in kaart kunnen brengen, en ook heel belangrijk, de noden die bewarende instanties hebben.

www.zorgerfgoed.be

Slide 6 - FASE 1: Enkele conclusies

- Veel "**verborgen erfgoed**" in zorg- en welzijnsorganisaties
- Nood aan een groter **erfgoedbewustzijn** in de zorgsector

- Waarde van hun collecties
- Informeren over (wettelijke) mogelijkheden en beperkingen (bijv. bewaartermijnen en privacy)
 - Historisch erfgoed versus *het erfgoed van morgen*
- Nood aan **handvaten** en een duidelijker kader voor bewaring en ontsluiting
- Nood aan **ondersteuning**

toelichting

Uit deze eerste verkenning van het veld hebben we kunnen concluderen dat er **veel waardevol erfgoed verborgen zit in zorg- en welzijnsorganisaties**, waarvan weinig mensen het bestaan kennen.

De mensen uit de **zorg** zelf zijn zich **vaak** ook **niet** volledig **bewust van de waarde** van hun collecties. Vaak is het wat overbodig papier dat ergens op zolder of in de kelder wordt bewaard.

De zorgsector is vaak ook **niet voldoende op de hoogte over de mogelijkheden tot bewaring**, of dat nu gaat om bewaring in situ of herbestemming van hun collecties. Vaak gaan hier ook wettelijke kwesties mee gemoeid aangezien het gaat om privacygevoelig materiaal. Hier wordt dan ook bijzonder voorzichtig mee omgesprongen, en roept vragen op of het materiaal wel bewaard mag blijven (GDPR stelt namelijk 30, nu 50, jaar als verplichte bewaartermijn).

Soms is het bewustzijn er in de sector wel dat het erfgoed uit de verre 19de-eeuw waardevol is, bijvoorbeeld stichtingsdocumenten en de eerste inschrijvingsregisters. Er wordt nog te weinig stilgestaan bij het erfgoed dat vandaag gemaakt wordt.

De zorgsector heeft ook een duidelijke **nood aan handvaten** of kader over hoe om te gaan met hun erfgoed, bijvoorbeeld op vlak van bewaring, selectie, ontsluiting e.d.

En als gevolgd daarvan ook extra **ondersteuning** om dit ten uitvoer te brengen (financieel of werkrachten).

Slide 7 - FASE II: Kennis- en expertiseopbouw

6 proeftuinen met tweeledig doel (zorg voor erfgoed – erfgoed voor zorg)

- Proeftuin 1: Collectie Beeldende Therapie van **UPC KU Leuven** (campus Kortenberg) - *psychiatrische zorg*
- Proeftuin 2: Iedereen Archivaris in Dienstverleningscentrum **de Triangel** (Lievegem) – *zorg voor mensen met een beperking*
- Proeftuin 3: Zorgverhalen en participatie in het **Hof Bladelin** (Brugge) – *ouderenzorg*
- Proeftuin 4: Privacygevoelig erfgoed van een fusie-instelling met **Asster** (Sint-Truiden) – *psychiatrische zorg*
- Proeftuin 5: Kind, gezin en immateriële cultuur i.s.m. **Kind en Gezin** (Antwerpen) – *kindzorg*
- Proeftuin 6: Erfgoed en nazorg in de jeugdhulp i.s.m. Gemeenschapsinstelling **De Zande** (Ruisselede, Wingene, Beernem) – *bijzondere jeugdzorg*

toelichting

De fase rond kennis- expertiseopbouw bestond uit de uitwerking van **6 proeftuinen** met aandacht voor diversiteit van de zorgfunctie en erfgoedcollecties.

Elke proeftuin heeft een **tweeledig doel**: de partner bijstaan in het duurzaam bewaren van hun erfgoedcollecties, alsook de inzetbaarheid van dat erfgoed binnen de eigen organisatie of de mogelijkheden tot uitwerking van een presentatie voor het breder publiek.

We vertrekken steeds vanuit de erfgoedcollecties zelf en bekijken dan de mogelijkheden van de bewarende zorgorganisatie en het doelpubliek voor het participatief traject.

Slide 8: **ZORG VOOR ERFGOED**. Algemeen

I **Behoud en beheer**

- In kaart brengen van het erfgoed
- Collectiebeschrijving
- Aanzet voor registratie / inventarisatie
- Opschonen en verpakken
- Advies over inrichten van een archiefruimte OF mogelijkheden tot herbestemming
- Borgen van immaterieel erfgoed
- Advies over privacywetgeving en bewaartermijnen > implicaties voor ontsluiting

II **Vrijwilligerswerking**

- Opleiding voorzien (!)

Voor het aspect 'zorg voor erfgoed' staan we de organisaties dus bij in het correcte behoud en beheer van hun collecties, met aandacht voor verderzetting van deze gemaakte stappen in de toekomst door bijvoorbeeld een zoektocht naar vrijwilligers en het voorzien van een opleiding.

Slide 9 - **ZORG VOOR ERFGOED**. Enkele conclusies

Uitdagingen

- Grote diversiteit aan instituten/organisaties en erfgoedcollecties
- Bedreigd door gebrek aan aandacht, expertise en recente fusie- en reorganisatiebewegingen
- "Roeien met de riemen die er zijn"
- Kennis van/over het erfgoed is bedreigd

Noden

- Sensibilisering
- Middelen en mensen
- Opslagruimte of mogelijkheden tot herbestemming
- Concrete richtlijnen rond behoud en beheer, mogelijkheden tot ontsluiting en privacy

Veel **potentieel** voor o.a. onderzoek, (inclusieve) projecten, enz.

→ Intersectorale uitwisseling/samenwerking moet aangemoedigd worden, want dit biedt kansen !

toelichting

Op basis van de ervaringen uit de proeftuinen konden we al een aantal eerste conclusies trekken:

Een aantal **uitdagingen** kunnen zijn:

- De grote diversiteit aan instituten/organisaties en erfgoedcollecties vraagt kennis van verschillende domeinen. Het is nodig om je steeds opnieuw in te werken in de context/geschiedenis van de verschillende organisaties en/of hun zorgfunctie. Ook de diversiteit aan collecties vraagt steeds een specifieke aanpak.
- De collecties zijn bovendien vaak bedreigd door een gebrek aan aandacht en expertise in de zorgsector wat betreft omgaan met erfgoed, en ook recente fusie- en reorganisatiebewegingen zorgen ervoor dat er wel eens iets in de container belandt.
- Niet elke organisatie heeft daarnaast ook evenveel middelen te besteden aan hun erfgoed. Erfgoedwerking behoort niet tot de kerntaken van een zorgorganisatie, en vaak hebben zij hier dus ook geen middelen voor. Ook binnen het project moeten we daar rekening mee houden en vaak “roeien met de riemen die er zijn”.
- De kennis van of over het erfgoed is vaak beperkt of bedreigd. Meestal zit de kennis over een collectie bij slechts enkele werknemers, of vervelender nog, bij enkele oud-werknemers en weet niemand in de organisatie nog waar het vandaan komt of hoe het ontstaan is. Dit kan de beschrijving en inventarisatie van een collectie bemoeilijken.

We merken ook **verschillende noden** op in het veld:

- Nood aan sensibilisering, bewustwording in de sector over de waarde en mogelijkheden van hun erfgoedcollecties. Maar ook sensibilisering over het erfgoed dat ze vandaag aan het maken zijn.
- Middelen en mensen om zich te ontfermen over hun collecties. Daar kunnen wij vanuit het project jammer genoeg geen garantie op bieden. Wat we wel kunnen doen is hen helpen bij het zoeken van vrijwilligers of hen doorverwijzen naar lokale erfgoedspelers die hen hierbij kunnen helpen.
- Vaak is er geen deftige opslagruimte voor hun collecties. Meestal zijn we dan ook aan het werk op zolder of in de kelder, waar ze dan nog een plaatsje vonden om het onder te brengen. Misschien kan er ook geen ruimte zijn binnen de organisatie, of is die niet veilig genoeg, en dan kan gekeken worden naar mogelijkheden tot herbestemming. Zelf weten ze dan niet meteen hun weg te vinden naar de juiste partners.
- Indien de organisaties zelf kunnen instaan voor de bewaring van hun collectie ontbreekt het aan toegankelijke en centraal raadpleegbare richtlijnen rond behoud en beheer, mogelijkheden tot ontsluiting voor onderzoek én implicaties op vlak van privacy. Het privacygegeven wekt heel veel vragen op: mogen we dit wel nog bewaren? Hoe moeten het veilig bewaren? Wie heeft er intern toegang toe? Wie mag het komen raadplegen en wat zijn de voorwaarden?

Door aan de slag te gaan met de diverse collecties binnen de proeftuinen wordt het potentieel voor onder andere onderzoek en allerhande (inclusieve) projecten almaar meer duidelijk. Het biedt volgens ons ook veel mogelijkheden om er intersectoraal mee aan de slag te gaan.

- Actualiseren van het erfgoed: bewustwording van het belang en potentieel van erfgoed/ inschrijven in het grotere verhaal
- Activiteiten vertrekken vanuit het erfgoed en op maat van de deelnemers
- *Empowering* (succeservaring) en identiteitsvormend

toelichting

Binnen het luik 'erfgoed voor zorg' bekeken we de mogelijkheden om **aan de slag te gaan met het ter plaatse bewaard erfgoed** in de zorgorganisaties zelf en daarbij zo veel mogelijk personeel, bewoners, cliënten en/of patiënten te betrekken. Deze activiteiten of workshops waren er steeds op gericht om een **grotere bewustwording** teweeg te brengen van het belang en potentieel van het eigen verhalen en erfgoed binnen de organisaties, en daarbij ook een **succeservaring** te creëren voor de deelnemers. Dit kon zich uiten op verschillende manieren:

- Zo werkten we rond reminiscentie en het ophalen van herinneringen met ouderen;
 - Leerden we enkele bewoners van een voorziening voor mensen met een beperking aan archivering te doen;
 - Gaven we (amateur-)kunstenaars een platform om op een creatieve en artistieke manier aan de slag te gaan rond (de eigen) mentale gezondheid en dit ook te delen met de buitenwereld via een tentoonstelling;
 - Deden we enkele jongeren uit een gesloten jeugdinstelling kennismaken met analoge fotografie;
- Enz.

Het **"eigen" erfgoed vormde steeds het uitgangspunt** van de verschillende workshops of sessies.

- Maatwerk en flexibiliteit zijn aangewezen
- Neem je tijd!
- Engagement vanuit de zorg- en cultuursector nodig voor een succesverhaal. Idee van het werk voor de zorgsector verlichten door interventies vanuit cultuur gaat niet altijd op
- Cultuur voor welzijn: potentieel om sociaal welzijn te verbeteren → denk kwalitatief, niet in kwantiteit

toelichting

Wanneer je aan de slag gaat met dergelijke projecten zijn **maatwerk en flexibiliteit** steeds aangewezen. Je vertrekt uiteraard wel vanuit een bepaalde opzet of idee, maar het is zeer belangrijk om steeds de wensen en mogelijkheden van je doelpubliek mee te nemen in het traject en het daar ook gaandeweg naar aan te passen. Idealiter neem je hun visies al mee in de uitwerking van het project zelf – maar vaak is dat omwille van praktische redenen niet haalbaar (denk aan financiering).

Wat we zeker ook hebben geleerd, is dat het enorm belangrijk is om voldoende **tijd** te nemen om dergelijke projecten uit te werken. Werken met bepaalde kwetsbare groepen vraagt namelijk vertrouwen. Deelnemers willen weten wat je bedoelingen zijn, en soms kunnen er ook gevoelige thema's aan bod komen wanneer we het over thema's binnen 'zorg' hebben.

Bij het aangaan van een **samenwerking tussen de zorg- en cultuursector is een wederzijds engagement absoluut nodig**. Beide partijen zullen tijd en middelen moeten investeren om dergelijke

projecten tot een goed einde te brengen. Soms gaat het idee op dat we vanuit de cultuursector bepaalde taken uit de zorg kunnen verlichten door activiteiten e.d. te introduceren, maar vaak is het tegendeel waar. Dat neemt natuurlijk niet weg dat er voor hen geen meerwaarde kan inzitten. Die bewustwording is er heel vaak wel. Maar om de projecten te realiseren is er steun en inzet nodig.

Culturele activiteiten inzetten voor het bevorderen van welzijn heeft vooral het potentieel om het **sociaal welzijn te verbeteren** van deelnemers, zoals het faciliteren van sociaal contact, mensen in verbinding stellen met hun omgeving, de gemeenschap, het verleden,..., hen iets bijleren, hen een platform te geven, te sterken in hun zelfvertrouwen, enz. Denk hierbij **vooral kwalitatief** en niet in kwantiteit. Hiermee bedoel ik ook dat je dergelijke zaken niet zal kunnen “verbeteren” bij iedereen waarmee je samenwerkt, maar daarom hoeft die ene persoon die er wel baat bij had niet in betekenis te verliezen.

Slide 12 - FASE III: Kennis- en expertisedeling

Fase 3 rond **kennis- en expertisedeling** stond op de agenda voor het najaar van 2023.

We werkten aan de realisatie van een draaiboek met allerlei good practices rond de zorg voor het erfgoed én de inzetbaarheid van het erfgoed voor zorg en welzijn.

Deze *tools* zijn intussen te raadplegen op onze website.

Enkele van deze conclusies en resultaten hebben we ook besproken tijdens een brede ontmoetingsdag voor diverse sectoren (erfgoed, zorg, onderzoek, onderwijs) op 30 november van vorig jaar. Daarmee konden we het project ‘Zorgzaam (met) Erfgoed’ afronden.

Ik probeerde op deze en de volgende slide enkele meerwaarden op te sommen van een samenwerking tussen de welzijnssector en de erfgoed- of cultuursector. Ik ben ervan overtuigd dat we nog tot meer punten zouden kunnen komen bij een meer uitgebreide denkoefening.

Slide 13 - Slide 14 – Meerwaarden van samenwerking (1)

- Het maatschappelijk belang van erfgoed wordt meer onderstreept (sociaal, betrekken van gemeenschappen,...);
- Positieve invloed op het *stoffige* en statische imago van erfgoed;
- Aandacht voor erfgoed kan identiteitsvormend werken voor zorg- en welzijnsorganisaties (bewust worden van het eigen verleden en evoluties);
- Erfgoed kan *empowerend* werken voor individuen (identiteit, samenhang, educatief,...) en organisaties, cf. *disability* verenigingen in Vlaanderen;
-

Slide 14 – Meerwaarden van samenwerking (2)

- Vanuit de erfgoedsector kunnen we enkele nodige richtlijnen en handvaten uitreiken aan de zorg- en welzijnssector inzake archiefbeheer en privacywetgeving. In Vlaanderen is er hiervoor geen duidelijk kader noch middelen voor de zorgsector;

- Een werking organiseren rond het erfgoed / verleden van een welzijnsorganisatie kan ervoor zorgen dat zij zelf beter de weg vinden naar hun verleden (én het ook gaan inzetten), als ook dat ze vragen van externen beter kunnen faciliteren (onderzoekers, patiënten en familie,...);
- Aan de slag gaan met het erfgoed (bijv. via creatieve workshops) opent deuren voor nieuwe invullingen / ideeën voor dagbesteding of bepaalde therapievormen. Erfgoed kan (moeilijke) gesprekken openen, een aanzet geven om een nieuwe vaardigheid te leren,...;
- Faciliteren van vrijwilligerswerking om bepaalde hiaten op te vullen;
- ...

Slide 15 - **TOON** - Landelijke Dienstverlenende Rol voor Erfgoed, Zorg & Welzijn

Erfgoedproject is uitgerold in een landelijke dienstverlening met structurele subsidies van de Vlaamse Overheid van 2024 t.e.m. 2028.

Lancering van nieuwe website en andere communicatiekanalen zoals sociale media en een nieuwsbrief volgen normaliter in het najaar van 2024. De naam waarmee we verder gaan is:

TOON - Landelijke Dienstverlenende Rol voor Erfgoed, Zorg & Welzijn

Contactgegevens

<https://zorgerfgoed.be/page/home>
<https://www.museumdrguislain.be/>
<https://kadoc.kuleuven.be/>

Celien Stevens <celien.stevens@kuleuven.be>